

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Ольги Олександрівни Ніколаєнко
«Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX – на початку
XX ст.: громадське і приватне життя»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 - історія України.

Проблеми модернізації імперських суспільств кінця XIX – початку XX ст. залишаються актуальними в сучасному історичному дискурсі. В Україні, Росії, Польщі, Чехії долі Російської та Австро-Угорської імперій викликають увагу, породжують гострі дискусії. Відзначення річниць, пов'язаних із Першою світовою війною, відновленням та появою на політичній карті Європи нових національних держав дали додатковий імпульс студіюванню зазначених проблем. А світ початку XXI ст., неоднозначні процеси в Центрально-Східній Європі загострили увагу до механізмів функціонування трансформаційних перетворень. Цілком закономірно, що об'єктом уваги все більше стають не макropolітичні процеси, а окремі ланки суспільних організмів тих чи інших націй. Серед них проблема жінок, жіночого фактора, жіночої історії належить до базових в сучасному історіописанні. Звернення до історії польського жіночого населення губерній Наддніпрянської України, впливу на нього процесів модернізації можна тільки вітати.

На наш погляд, у дисертації фахово визначені і достатньою мірою обґрунтовані мета, завдання дослідження, предмет та об'єкт студій, наукова новизна, хронологічні й територіальні межі. Логічною і виправданою як із точки зору «звичайної» історії, так і «гендерної» є структура дисертації, яка дозволила охопити основні аспекти проблеми. Здобувачкою реалізовано новий підхід до аналізу соціальної групи «польські жінки Наддніпрянщини», що поєднує пізнавальні стратегії гендерних досліджень, жіночої історії, антропології, соціології, історії повсякденності.

Ми можемо цілком погодитися із авторкою дисертації, що історія жінок дещо відрізняється від загальної історії саме тим, що жінки зосереджені в світі домівки й родини, а глобальні історичні зрушення зачіпали їх інакше, ніж чоловічу частину світу. У дисертації ґрунтовно висвітлено історіографію питання, джерельну базу та методологію дослідження. Значний історіографічний масив праць, які поділені на декілька груп проаналізовано за традиційною періодизацією. Джерельна база дисертації представлена різноманітними видами джерел, які поділено на групи. Серед яких виділяються матеріали декількох фондів Центрального державного історичного архіву в м. Києві, широкий спектр періодичних видань, особових документів стосовно приватного життя польських родин та роль і місце в ньому жінок. Серед методів дослідження вміло використано методи соціологічної науки, як-то контент-аналіз та ін.

О.О.Ніколаєнко подала соціально-демографічний аналіз польських жінок Наддніпрянщини (с. 99-118), рівень їх освіти, зайнятості (с. 119-155), висвітлила репрезентації образу польських жінок у суспільній свідомості (с. 185-206), зокрема як побутуючі стереотипи, так і новітні чинники, що сприяли їх подоланню, проаналізувала польську і російську громадську думку, правове становище жінок та програмові положення жіночої преси (с. 156-185). Найбільшу увагу в дисертації прикуто до аналізу громадської діяльності польських жінок, її етапам, цілям й завданням, інституціональним формам, передумовам появи окремих жіночих організацій, формуванню засад самоорганізації. Важливе місце серед інституцій феміністичного характеру мали жіночі товариства Києва, Одеси, Умані, Житомира аналіз виникнення, отримання чи не отримання дозволу від влади, діяльність яких висвітлено у підрозділі 4.3. Ми можемо вітати підхід дисертанки, яка намагалася у цьому та наступних підрозділах аналізувати комплекс чинників, який визначав діяльність польських жінок і складався із правових норм Російської імперії, традицій та приписів католицької церкви, соціальних,

освітніх та інших мотивів засновниць, факторів, породжених міським середовищем (с. 241-304).

В останньому розділі дисертації визначено широке коло питань щодо місця жінки в родинному середовищі, форм та методів діяльності в царині збереження мови, віри, звичаїв, історичної пам'яті. На наш погляд підрозділи роботи 5.2-5.4, так само, як 3.2-3.4., повною мірою втілюють задекларований «гендерний підхід», написані жваво і читаються із інтересом. Як свідчить текст дисертації, більшість польських жінок, попри певний вплив модернізаційних процесів, залишались жити в рамках традиційного світу (с. 193, 195, 178, 243, 306, 314 та ін.).

Разом із тим маємо висловити зауваження і побажання щодо змісту дисертації. Серед дослідницьких завдань зазначено: «виявити особливості становища жінки в системі родинних відносин» (с. 34). Реалізація такого завдання потребує порівняльного аналізу із українською, російською, єврейською, німецькою жінкою Наддніпрянщини, але авторка чомусь не зробила такого порівняння, хоча як свідчить текст, вона знайома із роботами відповідного характеру щодо українських жінок. Не використані нею можливості деяких новітніх фундаментальних монографічних досліджень, зокрема Б.Миронова «Социальная история России», де міститься необхідний матеріал для проведення паралелей із російськими жінками. Натомість у іншому підрозділі дисертації проводиться паралель між малоземельною шляхтою і селянством, але чомусь на прикладі книги «Народы России. Белорусы и поляки» (с. 111-112).

Не можна погодитись із О.О. Ніколаєнко щодо визначення деяких аспектів історіографічного та джерелознавчого характеру. Так, у підрозділі 1.1. авторка аналізує сучасну російську, польську історіографію, а нижче по тексту виділяє в якості окремої групи «зарубіжну історіографію» (с. 48-54); вважає Б.Андерсона, Е.Гобсбаума та інших дослідників націй та процесів націотворення – теоретиками націоналізму (с. 84), що викликає щонайменше здивування. На с. 99 вона відносить звіти генерал-губернаторів до

статистичних джерел, в той час як у підрозділі 1.2. «Джерела дослідження», де йдеться про такі звіти, немає жодних оцінок такого плану (с. 59, 68-70).

Підрозділ 2.1. «Соціально-демографічна характеристика польських жінок» перенасичений статистичними даними. Часто-густо одні й ті ж самі показники відсотка жіночого населення повторюються на одній сторінці кілька разів (типовий приклад – с. 101). Все це ускладнює перехід до аналізу наведених даних. До того ж з тексту іноді важко збагнути, про яку соціальну групу йде мова: польську жінку як мешканку сільської місцевості, польську селянку, що займається сільським господарством, чи жінку, що належить до селянського стану. Особливо розмитими є дані щодо жінок, що проживали по містах.

Відсутній в тексті аналіз таблиць, наведених у додатку до дисертації. В роботі мають місце помилки у цифрових даних, причому із посиланням на таблиці, в яких про це немає жодної інформації. Так, на с. 100 сказано, що загальна чисельність польок складала 186412 і читача відсилають до Додатка 1 дисертації. Але дана таблиця містить лише дані щодо загальної кількості польського населення. Відповідні дані вміщено у Додатку 2. Варто зазначити некоректне оформлення науково-довідкового апарату. У Додатках 3-9 немає відомостей про сторінки, а лише узагальнене посилання на публікації перепису 1897 р. в Додатку 2. На багатьох сторінках дисертації у посиланнях на деякі книги та публікації джерел відсутні сторінки (с. 124, 127, 129, 130, 131, 133, 136, 139, 141 та ін.).

На сторінках 149-150 дисертації зроблено спробу проаналізувати тексти оголошень із пропозицією роботи з дітьми в польських родинах українських губерній щодо вимог, які висувалися перед майбутніми вихователями. Однак викликає нерозуміння той факт, що до аналізу залучені лише два видання – «Kraj» (Санкт-Петербург), та «всепольське видання» «Kronika rodzinna». Чому так, адже на с. 73 дисертації згадуються польськомовні газети Києва та Одеси, а на с. 72 підкреслено, що «особливе місце в польській періодиці належить виданню «Ster»? Варто було б пояснити, якою

мірою оголошення газет Санкт-Петербурга і Варшави сприяли пошуку роботи саме в польських родинах українських губерній. Тим більше, що нижче по тексту автор подає зауваження джерелознавчого характеру щодо важливості Санкт-Петербурзької газети для аналізу некрологів (с. 186).

Не завжди органічним виглядає подання інформації про розвиток жіночого руху в Царстві Польському, польських землях Австро-Угорщини (с. 216). Іноді автор збивається на аналіз ситуації в Польщі (с. 222), а в такому випадку не зрозуміло, до якого простору належить територія, яку окреслено в дисертації: Російської імперії чи Польщі? В останньому випадку хотілось би отримати пояснення, чи відносить автор Східну Галичину до таких земель? Який простір обіймає Галичина, згадувана на с. 223? Текст на с. 219-222 повністю присвячений подіям на території Австро-Угорщини і залишається незрозумілим, яким чином описані події стосуються заявленої теми дисертації.

Авторка торкається діяльності багатьох жінок, що брали участь у революційних російських рухах, і це правильно. Ось тільки хотілось би мати пояснення щодо критеріїв відбору деяких учасниць руху та зарахування їх до жінок Наддніпрянських губерній. Приміром, це стосується Є.Судзіловської з Могильовської губернії, яка діяла в Пензенській губернії та була заарештована в Петербурзі (с. 230), М. Дулембянки (с. 220), що народилася в Кракові і працювала у Львові, К. Брешко-Брешковської (с. 229-230, 235), що народилася у Вітебській губернії.

Автор намагається вписати польських жінок у широке коло подій в українських землях, визначаючи одне з положень новизни своєї роботи «проаналізувати громадську діяльність польських жінок, оцінити її вплив на подальший розвиток польського й українського суспільства» (с. 35). Але якщо із першим – «польським суспільством» авторка впоралася, то вплив на українське суспільство не показаний у тексті дисертації. Про ухил до показу польського жіноцтва в загальноросійському контексті свідчать і назви деяких підрозділів дисертації. Так, у роботі є підрозділи 4.1 «Головні тенденції

розвитку російського і польського жіночого руху в другій половині XIX – на початку XX ст.» та 4.2 «Участь польок у загальноросійському революційному русі», але відсутні про український, порівняння із проявами українського жіночого руху досліджуваного регіону! Висновок в авторефераті (с. 25) претендує на широке узагальнення і акцентує увагу зокрема на тому, що зародження українського-національно-визвольного руху ставило «під загрозу збереження національної свідомості широких кіл польського суспільства». Але на жаль із тексту дисертації подібне засадниче положення не випливає.

У тексті дисертації зустрічаються стильові, мовні, пунктуаційні недоречності, калька з російської та польської мови. Іноді вони ускладнюють розуміння тексту: «Однак, для тих, хто обізнаний з темою дослідження кидається в очі надто незначні посилання на українських дослідників...», хоча українською має бути «впадає в око» (с. 52); «офіціалісти» (с. 102); «свідомство з відміною» (с. 124). На жаль таких прикладів можна навести багато (с. 45, 76, 103, 111, 112, 158, 181, 182, 173, 232, 244, 309, 350 та ін.).

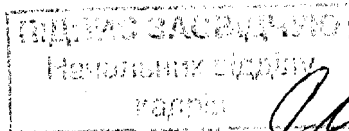
Підводячи підсумок, маємо зазначити, що дисертація О.О. Ніколаєнко відображає здобутки і напрацювання авторки, що знайшли відбиток на сторінках її статей і монографії. Висновки комплексно підсумовують і узагальнюють матеріал, є аргументованими та виваженими. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації, а його оформлення відповідає вимогам державних стандартів. Результати наукового пошуку пройшли належну апробацію на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях. Робота має практичне значення, оскільки матеріали можуть бути використані в лекційних курсах з історії націй та національних рухів, історії Росії, Польщі, України, окремих регіонів, гендерної історії.

Авторка успішно справилася з поставленими завданнями. Вона продемонструвала високий рівень професійної підготовки, вміння проводити науковий аналіз, застосовувати нові методичні прийоми.

В цілому дисертація О. О. Ніколаєнко «Польські жінки Наддніпрянщини в другій половині XIX – на початку XX ст.: громадське і приватне життя» є завершеною, цілісною та самостійною працею, що має беззаперечну актуальність і новизну, містить обґрунтовані наукові результати і відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 567 від 24 липня 2013 р., зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

 Д. М. Чорний

 О. О. Ніколаєнко
7. 12. 2017р.

Візрук оформлено: 8. 12. 2017р.

Учеш секретар